

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ОСНОВНИХ ВИДІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Розглянуто сучасний стан та тенденції виробництва сільськогосподарської продукції в Україні. Проаналізовано причини, що впливають на обсяги виробництва основних сільськогосподарських культур. Проведено аналіз потенційних можливостей розвитку галузі рослинництва Черкаської області. Виділено необхідні умови для подальшого розвитку виробництва основних сільськогосподарських культур в Україні

Постановка проблеми. Основним критерієм ефективності аграрного сектору економіки є рівень забезпечення народногосподарських потреб у сільськогосподарській продукції і населення у продуктах харчування, промисловості у сировині, торгівлі у продовольчих товарах. Економічна ефективність агропромислового виробництва оцінюється з допомогою економічних показників, кожен з яких відображає кількісну і якісну характеристику економічних явищ і процесів, простого і розширеного відтворення, числовим виразом окремих категорій і понять (валової і товарної продукції продуктивності праці, собівартості і рентабельності, валового і чистого доходу та інших). Економічні показники є концентрованим виразом якісних і кількісних змін в економіці сільськогосподарських виробництв. Їх величина змінюється залежно від розвитку аграрного виробництва, і відображає його об'єктивність і вірогідність [1].

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз сучасного стану та тенденції виробництва сільськогосподарської продукції в Україні. Для досягнення поставленої мети визначено такі основні завдання:

- проаналізувати причини, що впливають на обсяги виробництва основних сільськогосподарських культур;
- провести аналіз потенційних можливостей розвитку галузі рослинництва Черкаської області.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанню підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції та забезпечення рентабельності сільського господарства присвячено чимало праць вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів – В.Г. Андрійчука, С.М. Кваші, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука, Р.О. Фатхутдінова, О.М. Шпичака та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Однак проблеми підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції регіонів висвітлені недостатньо і потребують поглибленого опрацювання на теоретичному та методологічному рівнях.

Викладення основного матеріалу дослідження. Управління процесом споживання продуктів харчування населенням торкається ряду ринкових підсистем всередині АПК – ринків землі, сільгосппродуктів і сировини, матеріалів і капіталу, а за його межами – ринків вітчизняного та імпортного продовольства, внутрішньої торгівлі, взаємозв'язаних з основними галузями народного господарства.

Функціональні критерії ринку продуктів харчування необхідно розглядати з позицій споживача, вітчизняних товаровиробників і держави. З погляду споживача продовольства, критерії ефективного функціонування продовольчого ринку, акцентуються на виробництві достатньої кількості високоякісних продуктів харчування (асортимент, оновлення продукції, споживацька цінність, зменшення вмісту шкідливих речовин і т.д.); забезпеченні продовольством згідно з принципами раціонального харчування; співвідношенні диференційованих цін, що дозволяють обирати оптимальне споживання з урахуванням раціонального харчування і особистого бюджету споживача.

Позиція виробників продовольчої сировини і продуктів харчування направлена на формування умов для оптимізації фінансових ресурсів, які забезпечать реалізацію передбачених виробничих програм і соціальний розвиток працівників, зайнятих у сфері підприємництва, і власників.

Основними причинами, які гальмують ефективний розвиток сільськогосподарських виробників, їх швидку інтеграцію в аграрні ринкові відносини, є продовження диспаритету цін на сільськогосподарську продукцію і матеріально-технічні ресурси, дефіцит власних фінансових ресурсів, труднощі в залученні кредитних та інвестиційних ресурсів, відсутність ефективної реалізаційної політики, необґрунтоване засилля посередників, трейдерів, дистриб'юторів, що подовжують шлях продовольчих товарів від виробника до споживачів та істотно збільшують їх ціни.

Стабільність виробництва слід розглядати як здатність системи здійснювати розширене відтворення на збалансованому використанні обмежених ресурсів і досягненні науково-технічного прогресу, більш повно задовольняти продовольчі і соціальні потреби населення, прийнятну якість життя протягом тривалого періоду, без позбавлення такої можливості в майбутньому, зберігати і примножувати природний потенціал. Вирішення даної проблеми залежить від необхідності створення системи організаційно-економічних умов, що забезпечують сталий розвиток сільського господарства, адекватний вимогам ринкової економіки.

Проведені дослідження структурних змін в сільському господарстві України за роки реформи, показали, що перетворення у сфері АПК і у відносинах власності не тільки не привели до позитивних результатів, але і зумовили значне падіння об'ємів виробництва основних видів продукції, особливо виробництво цукрових буряків (табл. 1).

Таблиця 1. Виробництво основних сільськогосподарських культур в Україні, тис. т [4]

Роки	зернові та зернобобові культури (у вазі після доробки)	цукрові буряки (фабричні)	насіння соняшнику (у вазі після доробки)	картопля	овочі
1990	51009	44264	2571	16732	6666
1991	38674	36168	2311	14550	5932
1992	38537	28783	2127	20277	5310
1993	45623	33717	2075	21009	6055
1994	35497	28138	1569	16102	5142
1995	33930	29650	2860	14729	5880
1996	24571	23009	2123	18410	5070
1997	35472	17663	2308	16701	5168
1998	26471	15523	2266	15405	5492
1999	24581	14064	2794	12723	5324
2000	24459	13199	3457	19838	5821
2001	39706	15575	2251	17344	5907
2002	38804	14452	3271	16619	5827
2003	20234	13392	4254	18453	6538
2004	41809	16600	3050	20755	6964
2005	38016	15468	4706	19462	7295
2006	34258	22421	5324	19467	8058
2007	29295	16978	4174	19102	6835
2008	53290	13438	6526	19545	7965
2009	46028	10067	6364	19666	8341
2010	38907,8	11682,1	6962,6	18381	7497

Станом на 1 листопада 2010 р. господарствами всіх категорій зернові та зернобобові культури (включаючи кукурудзу) скошено й обмолочено на площі 14,2 млн. га, що складає 94 % площ, посіяних під урожай 2010 р. Із зібраної площі одержано 38,9 млн. т зерна (у початково оприбуткованій вазі), що на 12,1 % менше, ніж було зібрано станом на 2 листопада 2009 р., у т.ч. сільськогосподарськими підприємствами – 29,2 млн. т (на 13,4 % менше), господарствами населення – 9,7 млн. т (на 7,8 % менше). У середньому з 1 га обмолоченої площі одержано по 27,4 ц зерна (на 2,5 ц, або на 8,4 % менше, ніж торік), у т.ч. аграрними підприємствами – по 28,0 ц з 1 га (на 2,4 ц менше), господарствами населення – по 25,5 ц з 1 га (на 3,1 ц менше).

Загальне виробництво зерна порівняно з 2009 р. зменшено у 22 регіонах і найсуттєвіше – у Харківській (на 49 %), Сумській (на 27 %), Львівській (на 24 %), Луганській та Тернопільській (на 21 %), Чернігівській (на 20 %) областях. Перевищено минулорічні обсяги лише у Донецькій (на 4,4 %), Одеській (на 3,0 %) та Дніпропетровській (на 0,7 %) областях.

Найбільші намологи зерна одержано товаровиробниками Одеської (3,0 млн.т), Вінницької (2,9 млн.т), Дніпропетровської та Полтавської (по 2,8 млн.т), Черкаської (2,5 млн.т), Кіровоградської та Миколаївської (по 2,3 млн.т) областей.

У загальному валовому зборі зернових і зернобобових культур 53 % припадає на озимі культури, яких вироблено 20,7 млн.т (на 19,0 % менше, ніж торік), у т.ч. пшениці озимої – 16,9 млн.т (на 19,0 % менше). Валовий збір ярих зернових культур (18,2 млн.т) порівняно з початком листопада 2009 р. скорочено на 2,5 %. У їх загальному виробництві переважають кукурудза на зерно та ячмінь ярий (відповідно 57 % та 30 %).

Проте низька урожайність ячменю ярого (на 4,2 ц, або на 18,0 % менше, ніж торік), при скороченні порівняно з минулим роком площі збирання (на 21,9 %, або на 0,8 млн.га), спричинила суттєве зменшення загального виробництва цієї культури (на 3,1 млн.т, або на 35,9 %).

Станом на 1 листопада 2010 р. кукурудзу на зерно зібрано й обмолочено з площі 2,3 млн. га, що складає 85 % посівних площ. При зниженні урожайності (на 5,2 ц з 1 га, або на 10,4 %), за рахунок більш швидких темпів збирання врожаю (на 0,9 млн. га, або в 1,6 раза більше), загальний валовий збір кукурудзи на зерно становив 10,4 млн. т, що в

1,4 раза більше, ніж на початок листопада 2009 р. Сільськогосподарськими підприємствами одержано 8,0 млн. т зерна кукурудзи (в 1,6 раза більше) при середній урожайності 47,2 ц з 1 га (торік – 57,9 ц), господарствами населення – 2,4 млн. т (на 4,8 % більше) при середній урожайності 38,6 ц з 1 га (торік – 39,1 ц. [4]).

Господарствами всіх категорій отримано 7,0 млн. т насіння соняшнику (у початково оприбуткованій вазі), що на 9,7 % більше порівняно з початком листопада 2009 р. На зростання валового збору вплинули більш швидкі темпи збирання врожаю, які перевищують відповідний минулорічний рівень на 10,3 % (на 412 тис. га), при збереженні середньої урожайності на рівні 2009 року (по 15,9 ц з 1 га). Торішні обсяги врожаю соняшнику перевищено у 20 регіонах. Найбільший урожай насіння соняшнику зібрано в Дніпропетровській (0,9 млн. т), Запорізькій (0,8 млн. т), Кіровоградській та Харківській (по 0,7 млн. т), Донецькій та Миколаївській (по 0,6 млн. т) областях.

Розширення площ посіву цукрових буряків для промислової переробки (більше ніж на половину, або на 181 тис. га) та прискорені темпи збирання (в 1,6 раза більше) зумовили значне зростання їх валового збору. Загальне виробництво цієї культури (11,7 млн. т) в 1,5 раза більше, ніж на початок листопада 2009 р., при середній урожайності 277 ц з 1 га (торік – 300 ц). Збільшення валового збору цієї культури спостерігається у 18 регіонах із 22 бурякосійних. Найбільший урожай цукрових буряків одержано господарствами Вінницької (2,1 млн. т), Полтавської (1,5 млн. т), Хмельницької (1,4 млн. т), Тернопільської (1,3 млн. т) та Київської (1,0 млн. т) областей. Ріпак (озимий і ярий) зібрано на площі 861,5 тис. га (95 % площ, що підлягають до збирання), його валовий збір становив 1,5 млн. т (на 21,5 % менше проти початку листопада 2009 р.) при середній урожайності 17,3 ц з 1 га (торік – 18,7 ц з 1 га). Сої зібрано 1,5 млн. т із площі 0,9 млн. га (86 % площ, що підлягають до збирання) при середній урожайності 15,9 ц з 1 га [4].

Господарствами всіх категорій накопано 18,4 млн. т картоплі, що на 6,2 % менше, ніж торік, за рахунок зниження урожайності зі 139 до 131 ц з 1 га. Виробництво овочів відкритого ґрунту становило 7,5 млн. т (на 3,3 % менше) при зниженні їхньої урожайності зі 176 до 166 ц з 1 га. Виробництво плодоягідної продукції склало 1,6 млн. т зросло на 11,2 %; винограду – 0,4 млн. т (на 18,1 % менше, ніж 2009 році).

Господарствами населення одержано 25 % загального обсягу виробництва зерна, 97 % картоплі, 90 % овочів та 87 % плодів та ягід. Під урожай 2011р. озимі на зерно та зелений корм (включаючи ріпак) у господарствах усіх категорій посіяно на площі 8,7 млн. га (на 10,2 % менше порівняно з початком листопада 2009 р.), у т.ч. зернових на зерно – 7,5 млн. га (на 7,7 % менше), ріпаку – 1,1 млн. га (на 24,2 % менше). Із урахуванням трансформації посівних площ, сільськогосподарським підприємствам (крім малих) на початок листопада п. р. залишилось зібрати 3,5 % площ під зерновими культурами, включаючи кукурудзу (в 2009 р. – 6,2 %), соняшнику – 3,8 % (5,8 %), цукрових буряків – 16,5% (21,7 %) [4].

Аграрними підприємствами (крім малих) на 1 листопада 2010 р. під посіви озимини було внесено 231,0 тис. т мінеральних (у поживних речовинах) та 3,8 млн.т органічних добрив (у розрахунку на 1 га посівної площі відповідно по 33,7 кг мінеральних та 0,6 т органічних добрив). Зяблева оранка ґрунту проведена на площі 5,3 млн. га (на 9,8 % більше, ніж в 2009 р.).

Серед чинників, що негативно впливають на валові збори зернових і виробництво продукції тваринництва, нами виділені наступні. Це зниження родючості ґрунтів за рахунок скорочення внесення мінеральних і органічних добрив; погіршення забезпеченості худоби кормами; неможливість оновлення матеріально-технічної бази сільського господарства, що привело до наростання зносу використовуваної техніки, зниження технічної оснащеності; диспаритету цін на промислову продукцію і послуги для села і сільськогосподарську продукцію; відтік робочої сили з аграрної сфери.

АПК Черкаської області, не дивлячись на складні економічні умови, в деяких позиціях нарощує виробництво продукції (рис. 1). Земельний фонд Черкащини за своїм родючим потенціалом є одним з найвищих в державі і характеризується високою розораністю – 87,6 % площі Сільськогосподарських угідь – 1451,3 тис. га або 3,5 % угідь України.

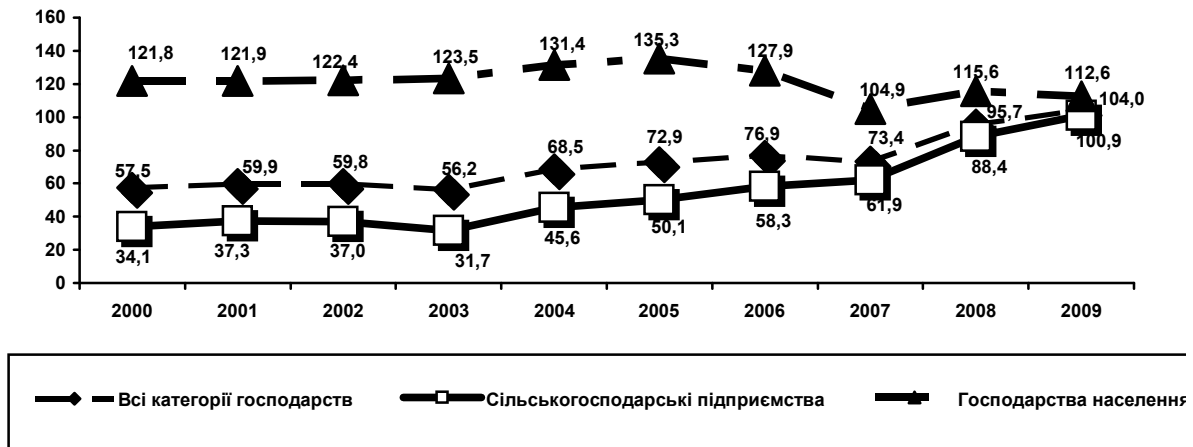

Рис. 1. Індеси виробництва валової продукції сільського господарства Черкаської області (1990=100; відсотків) [4]

За обсягами валової продукції сільського господарства Черкаська область займає перше місце серед регіонів України і виробляє близько 10 % загальнодержавного обсягу (табл. 2).

Таблиця 2. Основні показники розвитку сільського господарства Черкаської області [4]

№п/п	Показник	2000 р.	2005 р.	2008 р.	2009 р.
1	2	3	4	5	6
1.	Валова продукція всього (у порівнянних цінах 2005 р.), млн грн	3734,8	4730,5	6210,8	6753,2
2.	Чисельність наявного населення, тис. осіб	1438,0	1357,1	1315,5	1304,3
3.	Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	1456,4	1454,7	1451,4	1451,3
4.	Виробництво валової продукції сільського господарства на одного жителя (у порівн. цінах 2005 р., грн)	2597,2	3485,7	4721,3	5177,6
5.	Питома вага регіону у виробництві валової продукції сільського господарства в Україні, %	12,69	11,67	9,53	10,31
6.	Індеси валової продукції сільського господарства до минулого року, %	122,3	106,4	130,3	108,7
7.	Виробництво основних сільськогосподарських культур, тис. т, у тому числі:				
	– зернові і зернобобові;	1594,06	2217,16	2978,03	3194,96
	– цукрові буряки (фабричні);	859,71	1252,8	853,97	602,7
	– картопля;	940,2	929,27	837,54	831,28
	– овочі	344,21	295,77	296,51	329,68
8.	Виробництво сільськогосподарських культур на одного жителя (кг), у тому числі:				
	– зернових і зернобобових;	1108,5	1633,75	2263,8	2449,56
	– цукрових буряків (фабричних);	597,85	923,14	649,16	462,09
	– картоплі;	653,82	684,75	636,67	637,34
	– овочів	239,37	217,94	225,4	252,76
9.	Урожайність, (ц з 1 га):				
	– зернових і зернобобових культур;	27,2	33,8	44,4	46,0
	– цукрових буряків (фабричних);	177,0	293,0	327,0	341,0
	– картоплі;	109,0	117,0	131,0	132,0
	– овочів	156,0	149,0	135,0	157,0

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6
10.	Виробництво основних видів продукції тваринництва, тис. т, у тому числі: – м'ясо всіх видів (у забійній вазі); – молоко всіх видів	74,2 499,1	101,6 518,7	203,0 493,6	253,7 491,0
11.	Середній удій молока на одну корову, кг	2401,8	3783,4	4652,2	4885,6
12.	Інвестиції в основний капітал, тис. грн.	81184	377306	1133132	1026358
13.	Парк тракторів, шт.	14560	10159	8346	7996
14.	Парк зернозбиральних комбайнів, шт.	2951	1957	1579	1510
15.	Продуктивність праці у с/г підприємствах (у розрахунку на 1 зайнятого в с/г виробництві), тис. грн	14,5	49,3	95,0	118,4
16.	Кількість діючих господарюючих суб'єктів, одиниць	–	1870	1902	1851

Так, врожайність зернових у Черкаській області в 2009 році становить 46,0 ц з 1 га, тоді як в Білорусії – 27,4, Польщі – 31,4, Китаї – 50,1, Нідерландах – 82,2 ц з 1 га. Врожайність цукрових буряків у Черкаській області становить 341,0 ц з 1 га, в Білорусії – 316,0, Польщі – 383,3, Китаї – 338,0, Нідерландах – 611,7 ц з 1 га. Врожайність картоплі в Черкаській області становить 133,6, в Білорусії – 177,0, Польщі – 185,2, Китаї – 165,9, Нідерландах – 424,6 ц з 1 га. Таким чином, показники врожайності та рекультивациі земель

з однієї сторони свідчать про неефективне використання земельних ресурсів, а з іншої – показують наявність невикористаних резервів.

Продукція рослинництва в Черкаській області впродовж останніх років була прибутковою, наприклад, в 2009 році рівень рентабельності зернових культур склала 21,9, але збитковими виявились картопля та плоди ягід. Продукція тваринництва – збитковою, крім м'яса свиней, птиці та молока (табл. 3).

Таблиця 3. Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області, % [4]

	1990	2000	2005	2008	2009
<i>Зернові культури</i>	329,8	92,3	5,1	10,3	21,9
Соняшник	306,6	58,0	27,7	9,8	45,3
Цукрові буряки	31,1	-15,2	14,8	-2,4	31,2
Овочі відкритого ґрунту	62,8	6,5	-13,3	-2,1	15,4
Картопля	40,9	0,0	14,8	-25,8	-31,0
Плоди	50,7	-18,6	-46,9	-42,8	-18,1
Молоко та молочна продукція	21,9	0,5	28,2	12,2	8,7
М'ясо всіх видів худоби	16,9	-37,8	-5,2	-0,5	-1,3
М'ясо великої рогатої худоби	18,0	-35,2	-13,1	-16,6	-18,6
М'ясо свиней	15,2	-47,8	12,4	1,9	10,3
М'ясо овець	-6,8	-37,8	-44,9	-44,0	-26,5
М'ясо птиці	14,1	-36,0	20,3	64,6	60,1
Яйця	33,7	13,9	29,9	43,5	-4,3
Вовна	-21,1	-79,7	-51,2	-82,7	-66,4
<i>Рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва</i>	<i>41,8</i>	<i>4,7</i>	<i>10,1</i>	<i>15,7</i>	<i>18,3</i>

Проведемо аналіз потенційних можливостей розвитку галузі рослинництва Черкаської області, розглянувши її позитивні і негативні тенденції та факти (табл. 4).

Таблиця 4. Аналіз потенційних можливостей розвитку галузі рослинництва Черкаської області

Потенціал розвитку рослинництва	
Позитивні тенденції та факти	Негативні тенденції та факти
– Сільськогосподарське виробництво має високий рівень культури землеробства	– Низький рівень залучення іноземних інвестицій в сільськогосподарське виробництво внаслідок високого ризику вкладення коштів
– По виробництву сільськогосподарської продукції на душу населення Черкаська область лідирує серед інших регіонів	– Слабкі контакти між науково-дослідною та господарською діяльністю сільськогосподарських підприємств
– Стабільно зростають інвестиційні вкладення у сільське господарство	– Незначна кількість сільськогосподарських підприємств, які сертифіковані за світовими стандартами
– Відроджується галузь з виробництва та переробки цукрового буряку	– Зношеність виробничих фондів та застарілі технології, висока затратність та низька ефективність більшості сільськогосподарських виробництв
– Наявність місцевих родовищ корисних копалин, мінеральних вод	– Висока залежність Черкаської області від енергетичних ресурсів
– За родючістю земель Черкащина посідає перші місця в державі (53,6 % земельного фонду області – чорноземи)	– Не в повній мірі використання природно-ресурсного потенціалу області
– Вигідне стратегічне положення Черкаської області для міжрегіонального співробітництва	– Високий податковий тиск на сільськогосподарські підприємства
– Високі можливості транспортного сполучення, водної артерії, залізничної мережі, автострад, наявність магістралей центральних газопроводів	– Погіршення екологічної та техногенної безпеки

Таким чином, Черкаська область має значні можливості для перетворення аграрного сектору економіки у високоефективний, експортспроможний сегмент, здатний повністю забезпечити продовольчу безпеку країни. Разом з тим, у його розвитку залишається низка дуже складних проблем, які потребують прискореного вирішення.

Половина валової продукції сільського господарства виробляється в господарствах населення, які є консервативними до науково-технічного процесу і сучасної організації агробізнесу. Недостатні природоохоронні та агротехнічні заходи у землекористуванні негативно впливають на раціональне використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення. Низький рівень технічного і технологічного оновлення, критична зношеність

основних виробничих фондів не забезпечують достатню рентабельність сільськогосподарських підприємств. Час вимагає створення на селі сучасної ринкової інфраструктури, стимулювання сільськогосподарської кооперації, розвитку приватних та приватно-кооперативних підприємств у сфері агросервісу, переробки і збуту продукції.

Продовжується міграційний відтік сільської молоді в Черкаській області. Частка заробітної плати у структурі сукупних доходів селян не перевищує 25 відсотків, а рівень її залишається найнижчим в галузях економіки. Особливої уваги потребує проблема соціального розвитку села, створення цивілізованих умов для проживання у сільській місцевості, формування їздатних сільських територій.

Стратегія розвитку галузі рослинництва Черкаської області на поточний та наступні роки визначена Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року [2] та Стратегією розвитку Черкаської області до 2015 року [3].

Згідно з цими програмними документами основним напрямком розвитку високопродуктивного агропромислового комплексу Черкаської області є збільшення виробництва продукції рослинництва за рахунок поліпшення реалізації потенціалу продуктивності культур, внаслідок чого приріст обсягів валового виробництва цієї продукції становитиме 17,2 відсотків та досягне цим рівня 1990 року.

Реалізація цього завдання ґрунтується на комплексі конкретних заходів:

- створити умови для формування особистих підсобних господарств як товарного сектора виробництва;
- до 2015 року завершити видачу державних актів на право власності на землю;
- зберегти цілісність земельних і майнових комплексів сільськогосподарських підприємств та відпрацювати механізм їх укрупнення;
- провести газифікацію кожного населеного пункту;
- створити відповідну інфраструктуру ринку, покращити агропромислове та агросервісне обслуговування сільгоспдприємств, надання їм кредитної підтримки;
- збільшення застосування добрив і засобів захисту рослин;
- впровадження прогресивних технологій вирощування сільськогосподарських культур;
- дотримання агротехнічних вимог;
- здійснення заходів щодо охорони земель та кращої організації проведення сільськогосподарських робіт;
- залучення кредитних ресурсів, інвестицій вітчизняних інвесторів.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Проведений аналіз свідчить, що розміри виробництва валової продукції сільськогосподарства в Україні є задовільні – спостерігається впевнена тенденція до збільшення обсягів виробництва.

Однак висвітлені факти ще раз доводять що потрібно поліпшувати роботу вітчизняного аграрного виробництва.

Виробництво продукції сільського господарства в Україні повинно базуватись на концептуальній моделі сталого розвитку сільського господарства, яка запроваджена в більшості європейських держав. Вона передбачає реалізацію послідовної державної політики щодо розвитку аграрного; більш широкому залученні іноземних інвестицій, запровадженні світових норм якості на продукції сільського господарства та конкурентоспроможність її на міжнародних ринках, перехід до прогресивних високоефективних технологій виробництва. Україна має стати не стільки на шлях сировинного забезпечення світу продукції сільського господарства, але й намагатись поступово вийти на позиції провідних експортерів продуктів переробки продукції сільського господарства.

Список використано літератури:

1. Білан Є.М. Аграрна економіка і ринок Іванух Р.А., Дусановський С.Л., Білан Є.М. –Тернопіль: "Збруч", 2003. – 305 с.
2. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, затв. Постановою КМУ від 19.09.2007 р. № 1158.
3. Стратегія розвитку Черкаської області до 2015 року, затв. Наказом Черкаської обласної державної адміністрації від 2006 р.
4. Статистичні матеріали офіційного урядового сайту Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

НЕВЕСЕНКО Володимир Дмитрович – аспірант Інституту агроєкології Національної академії аграрних наук України

Наукові інтереси:

- проблеми сталого розвитку сільського господарства

Стаття надійшла до редакції 02.10.11 р.